

בענין גר תושב

תגובה למאמר: יחס התורה לנכרים בארצנו

בקובץ ב' מספרי "מרחבים", התפרסם מאמרו המקיף של הרב ב.צ. קריגר שליט"א – "יחס התורה לנכרים בארצנו", ובו נגע הכותב במספר ניכר של נקודות חשובות הנוגעות לענין זה. עם זאת דומני שיש מקום להעיר מעט על דבריו בנוגע לשאלת מספר המצוות שצריך לקבל על עצמו גר תושב בכדי שיותר לו לשבת בארץ. לפי שבענין זה הביא הכותב בתוך מאמרו רק את הדעה שגר תושב צריך לקבל שבע מצוות בני נח, ורק בהערה הביא דעת רש"י שדי בכך שאינו עובד ע"ז. בתגובה דלהלן נשתדל להוכיח שזוהי גם דעת חלק גדול – כמעט רוב – הראשונים.

דעת רש"י

בהערה 16 במאמרו הביא הרב קריגר מקורות לדעת רש"י, ובסוף הספר הוסיף על כך העורך עוד מקורות – ר' עמ' 234 הערה 5. ויש להוסיף למקורות הרבים שהביאו, גם את רש"י בגיטין מ"ד – לגר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות. [אמר העורך: גם לכך כבר הערתי, ר' בהערתי הנ"ל, אות ו']. מסקנת מקורות אלה: דעת רש"י כדעת ר' מאיר בע"ז סד: שגר תושב הוא מי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז. [אמר העורך: ברם ר' רש"י ע"ז כ"ד ב' ד"ה גר תושב, ושם כ' א' ד"ה לגר אשר בשעריך – שם מצריך שבע מצוות! ואכמ"ל].

דעת הרי"ד

בפסקי ב"מ קי"ג. כתב הרי"ד: פירוש גר תושב הוא שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז אלא הוא אוכל נבלות וטרפות, ואין בו משום לא תלין, דכתיב ביה רעך. אבל בפסקיו ביבמות מ"ח: כתב כרש"י: גר תושב פירוש שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות, והזהירו הכתוב על חלול שבת, דמחלל את השבת כאלו עובד ע"ז. ובמאמר הנ"ל ובהערות העורך כבר דנו בדברי רש"י, ונראה שגם סברת הרי"ד כרש"י שדי בקבלה שלא לעבוד ע"ז. (ובפרט שדבר ידוע הוא לכל העוסק בכתבי הרי"ד, שהוא צמוד לרש"י כמעט בכל מקום).

ערוך

בערך גר כתב: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה – פירוש הוא גר שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז אבל איסור אוכל.

רבנו גרשום

בכריתות ט. (אלא שנדפס בדף י:) גר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז ולא קיבל עליו שאר מצוות (מצוטט גם בשטמ"ק כריתות).
וכן בערכין כ"ט. כתב – גר תושב זה הכופר בע"ז.

רמ"ה

בסנהדרין צו: כתב – נעמן גר תושב היה שלא קיבל עליו אלא שלא לעבוד עבודת גלולים בלבד, שנאמר לא יעשה עוד עבדך וכו', וכן בחדושי הרמ"ה ושיטות קדמונים בגיטין מד. – לגר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז.

ראבי"ה

בע"ז סד: כתב הראבי"ה – גר תושב אינו מבטל עבודה זרה, כיון דלא פלח לה, ואפילו לא קיבל עליו בפני שלשה חברים, אמרינן כיון דקים ליה בגויה שרי לישא ויתן עמו ביום אידם. וגר תושב שקבל עליו בפני שלושה חברים שלא לעבוד ע"ז, מצוה נמי להחיותו.

מיוחס לריטב"א

במאמרו הביא הרב קריגר כדבר פשוט שדעת הריטב"א כי גר תושב צריך לקבל על עצמו ז' מצוות בני נח, וזאת על פי הריטב"א במכות ט. אולם הריטב"א בגיטין מד: כתב – לגר תושב שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז ! אמנם ניתן לתרץ בפשיטות שבגיטין קיצר, ודעתו המליאה באר באריכות במכות ; וזה דחוק כמובן.

והנה דעת המהדיר של חדושי הריטב"א לגיטין (מהדו' מוסד הרב קוק) שחידושים אלו אינם לריטב"א, ויתכן שסתירה זו מתזקת השערותו. על כל פנים אם צדק, הרי שזכינו לראשון נוסף הסובר כדעת ר' מאיר ; ואם לא – הרי נראה שאין עדיין הכרעה ברורה מהי דעת הריטב"א.

ר"ד הכוכבי

בספר מצוות שלו, אזהרה נ"א, כתב – הוזהרנו מלהושיב עובדי עבודה זרה כדי שלא נלמד מהם, והוא אמרו לא ישבו בארצך, ואפילו אם ירצה הגוי לעמוד בארצנו לא יותר לו זה עד שיקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ואז יותר לנו שניתן לו רשות לשכון. וזה יקרא גר תושב, רוצה בזה שהוא גר לענין שיותר ישיבתו בארץ בלבד. וכן אמרו איזה הוא גר תושב, רוצה בזה שהוא גר לפניו שם, שיותר ישיבתו בארץ בלבד (כך במקור). אך נראה שמשפט זה הוכפל בטעות. וכן אמרו איזהו גר תושב, זה שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה, אבל עובד ע"ז לא ישכון ולא ימכור לו קרקעות ולא ישכרו לו. הרי שגם הכוכבי מקבל את דעת ר' מאיר להלכה, וכפי שכבר כתב הרב הרשלר שליט"א בהערותיו שם.

חינוך

למרות שנידון בקצרה במאמר הנ"ל, ובהערות העורך שבסוף הספר, בכל זאת נשוב ונדון בו ביתר אריכות ופירוט, כיון שיש לי להשיג על מסקנותיהם.

במצוה צ"ד (מהדו' שעוועל), שלא לשכן עובדי ע"ז בארצנו, כתב: דיני המצוה כגון מה שאמרו זכרונם לברכה שאלו רצו להניח ע"ז אע"פ שעבדו מתחילתה שמוותרין לשכון בארצנו, וזה הנקרא גר תושב כלומר שהוא גר לענין שהותר לישב בארצנו. כמו שאמרו זכרונם לברכה: איזהו גר תושב, זה שקיבל שלא לעבוד ע"ז; אם כן כתב כר' מאיר .

אלא שבמצוה תכ"ו – שלא לחון עובדי ע"ז כתב: מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה שאין נותנים להם מתנות חנם, דדוקא למי שעובד ע"ז, אבל לא למי שאינו עובד ע"ז, ואף על פי שהוא עומד בגיותו לאכול שקצים ורמשים ושאר כל העברות, כגון גר תושב, דמכיון שקיבל עליו שבע מצוות מפרנסין אותו ונותנים לו מתנת חנם.

הרי סתירה בדברי החינוך בין מצוה צ"ד למצוה תכ"ו [וכבר העיר על כך העורך, בהערותיו]. אמנם שמא ניתן לומר (כפי שכתבתי לגבי המיזחס לריטב"א), שבמצוה צ"ד קיצר ובמצוה תכ"ו פירט דעתו; וכבר כתבתי לעיל שזה קשה להיאמר. אם כי יש להעיר ללשון הרמב"ם בהלכות אסורי ביאה פי"ד ה"ז – איזהו גר תושב: זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד ע"ז עם שאר המצות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל הרי זה מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם. אם כן גם הרמב"ם, שבודאי סובר שגר תושב חייב לקבל שבע מצות, פותח דבריו בשימת דגש על כך שהגוי קיבל שלא יעבוד ע"ז; כך שיש בזה חיזוק כל שהוא לסברה זו.

ובעיני נראה שאין פה סתירה אלא גם לענין ישיבת הארץ וגם לענין מתנת חנם די באי ע"ז. אלא שהחינוך מדגיש כגון גר תושב והוא מי שקיבל עליו שבע מצות, שאז חייבים גם לפרנסו ולהחיותו ואז מותר לתת לו מתנת חנם. אבל גם מי שאינו גר תושב גמור ורק אינו עובד ע"ז, גם לו מותר לשבת בארץ, ומותר לתת לו מתנת חנם, אלא שאין חייבים לפרנסו עד שיהיה גר תושב ויקבל שבע מצות בני נח.

וגם אם אין תרוץ זה מתקבל, אולי יש מקום לומר שלענין ישיבת הארץ די באי ע"ז כבמצוה צ"ד, ולענין מתנה יש צורך גם בשבע מצות. אלא שלתרוץ כזה, וכן גם לתרוץ הראשון שהבאתי, יקשה מהגמ' בע"ז סד: שמשם עולה ברור שדעת רב יהודה ורבא – שהם בתראי – שדי באי ע"ז כדי להתיר לתת לגוי מתנת חנם. [אמר העורך: להבחנה זו – ר' כבר בהערתי (5 ד) משם ס' באר שבע, וחיזוק לה במאירי ע"ז ס"ד ב', וברשב"א בתוה"ב הארוך בית חמישי ריש שער ד].

כפתור ופרח

בפרק עשירי (במהד' שבידי עמ' 28) כתב: אמרינן איזהו גר תושב, שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ולולי זה אם רצה הגוי לעמוד בארצנו לא נניחהו, דכתיב לא ישבו בארצך. ונקרא גם תושב כלומר שהוא גר לענין שהוא מותר לשכון בארץ לבד. ומה שאמרו אין

גר תושב נוהג, כלומר שאינו להחיותו אלא בזמן שהיובל נוהג, כלומר שהמלכות תהיה לנו, אבל לקבלו ולהכניסו תחת כנפי השכינה אפילו בזמן הזה מקבלין אותו, כהר"מ ז"ל הלכות אסורי ביאה פי"ד, איזהו גר תושב זה גוי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז עם שאר מצות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל, הרי זה מקבלין אותו והרי הוא מחסידי אומות העולם, ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל וכו'. שבע מצות בני נוח הם א ב ג ד: א – אבר מן החי, אלהים אחרים. ב – ברכת השם. ג – גלוי עריות. ד – דינים, דמים.

בענין זה יש לי שתי השגות. ראשית, הרב קריגר כתב שדעת הכפתור ופרח שמקבלין גר תושב רק בזמן שהיובל נוהג. ואולם זה אינו נראה לי כלל, כיון שהוא כתב: ומה שאמרו אין גר תושב נוהג כלומר שאינו להחיותו אלא בזמן שהיובל נוהג. משמע שדעתו כי גם בזמן שאין היובל נוהג מקבלין גר תושב, אלא שאין חייבים להחיותו: דהיינו כדעת רש"י ורבנו גרשום בערכין כ"ט, והראב"ד בהלכות ע"ז פ"י ה"ו ובאסורי ביאה פי"ד ה"ח, והרשב"א בתשובותיו ח"א סימן קפ"א, שמקבלין גר תושב גם בזמן שאין היובל נוהג אלא שאין מחוייבין להחיותו.

זאת ועוד. הכפתור ופרח מגדיר זמן היובל כזמן שהמלכות תהיה לנו, ואם כן יתכן לומר שדעתו שאפילו שאין יובל נוהג, אך אם המלכות כבר לנו, אפשר לקבל גר תושב במלא מובן המילה, כולל לענין להחיותו. והסיבה לכך, משום שהוא סובר כהראב"ד שבזמן שאין היובל נוהג אין ישראל יכולין לפרנס גרים תושבים שביניהם, לכן די בכך שהמלכות לנו וכבר אנו יכולין, וממילא חייבים, בפרנסת גרים תושבים! [אמנם גם יתכן שהכפתור ופרח לא תיאר לעצמו מצב שהמלכות תהיה לנו ובכל זאת לא יהיה יובל, ואז שוה דעתו לדעת הראשונים, שיובל כפשוטו].

שנית: משתמע קצת מדבריו שלדעתו די באי ע"ז, ורק בבואו להסביר דעת הרמב"ם הביא ענין שבע מצות. אמנם קיימת כאן הערתי לעיל בדברי החינוך, על סגנון הרמב"ם שגם הוא מדגיש ענין ע"ז.

סיכום

נמצינו למדים שדעת רש"י, הרי"ד, הערוך, רבנו גרשום, הרמ"ה, ר"ד הכוכבי, מיוחס לריטב"א, ויתכן שגם הכפתור ופרח – כר"מ, שדי שקיבל על עצמו לא לעבוד ע"ז; כך שדיעה זו אינה דעת רש"י בלבד, ומגיע לה מקום יותר רחב מהערת שוליים בלבד... אמנם יש לעיין בשאלה אם ר' מאיר חולק על כך שגר תושב צריך לקיים שבע מצות בני נח כמו שחייב כל גוי, כמבואר בסנהדרין נו: ? ויש לתרץ, שכופין שבע מצות על כל גוי בין גר תושב ובין סתם בן נח, אלא שקבלה בפני ב"ד צריך רק שלא לעבוד ע"ז, ובזה כבר הופך לגר תושב.

לבסוף נצרכת כאן הערת הבהרה. כל זה אינו אמור אלא באשר לגוי שאינו עוסק ברצת יהודים. אבל אלה העוסקים בחבלה ורצח, דינם : הטוב שבגויים בשעת מלחמה הרוג, כדפסק הרמב"ם בהלכות ע"ז פ"י ה"א, ובהלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ד הי"א, וכדברי הכס"מ שם, ובשו"ע יו"ד סימן קנ"ח ס"א, ועיין ב"י שם, וכן הרמ"א בדרכי משה הארוך שם וכן בש"ך שם, ובחור"מ סימן תכ"ה ס"ה, ובסמ"ע ס"ק י"ח וכן דעת הכנה"ג שם.